



УДК 343.132

ЗАГАЛЬНІ ВИМОГИ ДО ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

Карпушин С.Ю., здобувач
кафедри кримінального процесу
Національна академія внутрішніх справ

Статтю присвячено аналізу кримінального процесуального законодавства щодо врегулювання загальних вимог до проведення слідчих (розшукових) дій, формулюванню висновків і пропозицій щодо його вдосконалення. Доведено, що слідчі (розшукові) дії можуть бути визначені як частина процесуальних дій, які проводяться уповноваженими на те суб'єктами (прокурором, слідчим та іншими) та спрямовуються на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні, відомості про факт і методи проведення яких у випадках, передбачених законом, не підлягають розголошенню (негласні слідчі (розшукові) дії). Досліджено фактичні й правові підстави проведення слідчих (розшукових) дій.

Ключові слова: досудове розслідування, слідчі (розшукові) дії, вимоги до проведення слідчих (розшукових) дій, фактичні та правові підстави проведення слідчих (розшукових) дій, процесуальне оформлення проведення слідчих (розшукових) дій.

Статья посвящена анализу уголовного процессуального законодательства по урегулированию общих требований к проведению следственных (розыскных) действий, формулированию выводов и предложений по его усовершенствованию. Обосновано, что следственные (розыскные) действия могут быть определены как часть процессуальных действий, которые проводятся уполномоченными на то субъектами (следователем, прокурором и другими) и направлены на получение (собирание) доказательств либо проверку уже полученных доказательств в конкретном уголовном производстве, сведения о факте и методах проведения которых в случаях, предусмотренных законом, не подлежат разглашению (негласные следственные (розыскные) действия). Исследованы общие фактические и правовые основания проведения следственных (розыскных) действий.

Ключевые слова: досудебное расследование, следственные (розыскные) действия, требования к проведению следственных (розыскных) действий, фактические и правовые основания проведения следственных (розыскных) действий, процессуальное оформление проведения следственных (розыскных) действий.

Karpushin S.Y. GENERAL REQUIREMENTS TO CARRYING OUT INVESTIGATIVE (SEARCH) ACTIONS

The article is devoted to the analysis of the criminal procedural legislation on settlement of the general requirements to carrying out investigative (search) actions, a formulation of conclusions and offers on its improvement. It is proved that investigative (search) actions can be defined as part of procedural actions which are carried out by representatives on that subjects (the investigator, the prosecutor, etc.), are directed on obtaining (collecting) proofs or verification of already obtained evidence in concrete criminal proceedings, data on the fact and which methods of carrying out in the cases provided by the law aren't subject to disclosure (secret investigative (search) actions). The general actual and legal grounds of carrying out investigative (search) actions are investigated.

Key words: pre-judicial investigation, investigative (search) actions, requirements to carrying out investigative (search) actions, actual and legal grounds of carrying out investigative (search) actions, procedural registration of carrying out investigative (search) actions.

Постановка проблеми. Унаслідок прийняття й набрання чинності Кримінальним процесуальним кодексом України 2012 р. (далі – КПК України) та низкою законів України у сфері здійснення кримінального провадження сучасний вітчизняний кримінальний процес багато в чому відрізняється від попереднього, що обумовлює необхідність нових поглядів на більшість наукових положень, їх переосмислення з урахуванням пріоритетів сучасної кримінально-процесуальної політики, відповідно до якої людина, її права й свободи визнаються найвищими цінностями.

Така спрямованість діяльності держави (її органів і посадових осіб) знайшла відображення у формулюванні системи завдань кримінального провадження, відповідно до якої завданнями кримінального провадження є захист особи, суспільства й держави від

кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного й неупередженого розслідування та судового розгляду, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, а жоден невинуватий не був обвинувачений чи засуджений, щоб жодна особа не була піддана необґрутованому процесуальному примусу та щоб до кожного учасника кримінального провадження було застосовано належну правову процедуру.

У свою чергу законодавче закріплення завдань кримінального провадження з огляду на концептуальні основи здійснення кримінально-процесуальної діяльності дозволяє сформулювати модель загальної програми кримінального провадження, побудува-



ти адекватну й ефективну систему засобів їх виконання, отримати чітке уявлення про суть кримінального процесу, а також націлити суб'єктів правозастосування на конкретні результати їхньої діяльності [1, с. 128].

Створити правові умови виконання завдань кримінального провадження покликане кримінальне процесуальне законодавство. При цьому пошук і нормативне закріплення ефективних та адекватних характеру й рівню злочинності процесуальних засобів захисту особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, забезпечення швидкого, повного й неупередженого розслідування, зокрема, за умови охорони прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження, є одним із напрямів державної політики в боротьбі зі злочинністю.

Найбільш вагомим, ефективним засобом забезпечення швидкого, повного й неупередженого розслідування кримінальних правопорушень є інститут слідчих (розшукових) дій, що спрямовані на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні (ч. 1 ст. 223 КПК України).

Аналіз чинного КПК України доводить, що в ньому здійснено спробу акумулювати більшість прогресивних досягнень кримінально-процесуальної науки, реалізувати позитивний досвід інших країн. Не став винятком у цьому плані також інститут слідчих (розшукових) дій, який зазнав чимало змін.

Так, відбулися зміни в системі слідчих (розшукових) дій, значного поширення набув судовий контроль у цій сфері, отримали нормативне закріплення загальні вимоги до проведення слідчих (розшукових) дій тощо.

Водночас доводиться констатувати нормативну невизначеність і дискусійність низки традиційних і нових проблем процесуальної регламентації проведення слідчих (розшукових) дій. Частина з них стосується правил, що є загальними для проведення всіх слідчих (розшукових) дій, зокрема, підстав їх проведення, процесуального оформлення результатів, застосування технічних засобів фіксування тощо.

Викладене свідчить про недостатність наукового дослідження відповідних питань як у теоретичній, так і в практичній площині, що вимагає їх більш глибокого аналізу та вивчення.

Ступінь розробленості теми. Незважаючи на достатньо широке дослідження питань проведення слідчих дій, хоч і відповідно до Кримінально-процесуального кодексу України 1960 р., більшість із них не просто не втратили своє актуальність, а навпаки, у сучасних умовах набули якісно нового змісту, тому вимагають свого вирішення. Варто відмітити, що більшість монографічних, дисертаційних досліджень проблем проведення слідчих (розшукових) дій виконано на основі норм кримінально-процесуального законодавства, яке нині втратило чинність. Свої роботи цим питанням у різni роки присвятили С.А. Альперт, А.Я. Дубинський, Ю.М. Грошевий, М.М. Михеєнко, В.Т. Маляренко, В.М. Тертишник, В.М. Хотинець, Є.Д. Лук'янчиков, Л.Д. Удалова, Ю.М. Чорноус та багато інших учених. На основі норм чинного КПК України розглянуто, зокре-

ма, різні аспекти проведення слідчих (розшукових) дій у роботах М.В. Багрія, О.І. Котюка, С.С. Ключуряка, В.В. Луцика та інших авторів. Водночас деякі питання, зокрема й ті, що стосуються загальних вимог до проведення слідчих (розшукових) дій, залишаються такими, що потребують наукового дослідження.

Метою статті є аналіз кримінального процесуального законодавства щодо врегулювання загальних вимог до проведення слідчих (розшукових) дій, формулювання пропозицій щодо його вдосконалення.

Виклад основного матеріалу. Насамперед слід зазначити, що чинний КПК України, на відміну від Кримінально-процесуального кодексу України 1960 р., містить окрему главу (глава 20 «Слідчі (розшукові) дії»), у якій у систематизованому вигляді розміщено норми, що регулюють вимоги до проведення слідчих (розшукових) дій, порядок проведення їх окремих видів (ст. ст. 223–245).

КПК України передбачає проведення таких слідчих (розшукових) дій, як допит, пред'явлення для відповіді, огляд, обшук, екстремування трупа, слідчий експеримент, освідування особи, проведення експертизи.

Зрозуміло, що кожна слідча (розшукова) дія має свої особливості. Вони різняться специфікою розв'язання безпосередніх завдань, тактичними прийомами й методами досягнення конкретних цілей, складом учасників тощо, проте водночас у своїй сукупності становлять цілісну систему, яка спрямовується на досягнення мети кримінального процесуального доказування [2, с. 442].

З огляду на таку системність слідчих (розшукових) дій, їх загальну спрямованість на встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження, законодавець передбачив низку загальних вимог до їх проведення, виклавши їх в окремій нормі.

Так, ст. 223 КПК України, що має назву «Вимоги до проведення слідчих (розшукових) дій», містить положення, які визначають таке: поняття слідчих (розшукових) дій (ч. 1); загальні підстави їх проведення (ч. 2); коло учасників слідчої (розшукової) дії, їх права (ч. ч. 3, 6, 7); час і період проведення слідчих (розшукових) дій (ч. ч. 4, 8); порядок проведення слідчої (розшукової) дії та фіксування її результатів у разі отримання доказів, які можуть вказувати на невинуватість особи у вчиненні кримінального правопорушення (ч. 5).

Аналіз змісту цих нормативних положень дає підстави для наведення деяких міркувань, зокрема, щодо поняття слідчих (розшукових) дій, а також загальних підстав їх проведення.

Насамперед зауважимо про поняття слідчих (розшукових) дій. Так, у тексті чинного КПК України використовуються такі поняття, як «процесуальні дії», «слідчі (розшукові) дії», «негласні слідчі (розшукові) дії». Водночас поняття слідчих (розшукових) дій, наведене в ч. 1 ст. 223 КПК України, не дозволяє відокремити ці правові категорії від одної.

Згідно зі справедливим твердженням О.Я. Баєва, усі слідчі дії є діями процесуальними, однак далеко не всі процесуальні дії є слідчими, оскільки далеко не всі вони безпо-



середньо спрямовуються на отримання й переворобку доказової інформації [3, с. 18].

Очевидно, що слідчі (розшукові) дії – це частина процесуальних дій як загального правового явища, що поєднує в собі всі дії, передбачені кримінальним процесуальним законом і здійснювані на його підставі. Окрім того, слідчі (розшукові) дії як частина процесуальних дій відрізняються від судових дій (або дій суду), що також є частиною процесуальних дій, насамперед суб'єктами проведення. До того ж у самій системі слідчих (розшукових) дій можуть бути виділені негласні слідчі (розшукові) дії (глава 21 КПК України), що фактично перебувають поза межами нормативного регулювання ст. 223 КПК України.

З огляду на викладене слідчі (розшукові) дії можуть бути визначені як частина процесуальних дій, що проводяться уповноваженими на те суб'єктами (прокурором, слідчим та іншими) та спрямовуються на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні, відомості про факт і методи проведення яких у випадках, передбачених законом, не підлягають розголошенню (негласні слідчі (розшукові) дії).

Важливим елементом загальної регламентації слідчих (розшукових) дій є формулювання підстав їх проведення. Частина 2 ст. 223 КПК України підставами для проведення слідчої (розшукової) дії визначає наявність достатніх відомостей, що вказують на можливість досягнення її мети. Водночас, як справедливо зауважує П.А. Лупинська, підставка рішення складається з двох елементів: фактичної підстави та правової підстави [4, с. 42–43].

У науці кримінального процесу більшість авторів поділяє підстави проведення слідчих (розшукових) дій на фактичні й правові. На нашу думку, під поняттям «підстави проведення слідчих (розшукових) дій» слід розуміти сукупність правових і фактичних підстав, що є необхідними й достатніми для їх проведення.

Правові підстави визначаються через такі два критерії: наявність у посадової особи чи державного органу повноважень на проведення відповідної слідчої (розшукової) дії в конкретній ситуації та дотримання встановленого порядку прийняття рішення про проведення слідчої (розшукової) дії. Першочергове значення в структурі правових підстав слідчих (розшукових) дій належить саме повноваженням відповідних суб'єктів. Як цілком правильно зазначає С.А. Шейфер, їх відсутність означає відсутність не лише правових підстав, а й підстав проведення слідчих (розшукових) дій загалом [5, с. 47].

Відповідно, можна погодитись із тим, що правовими підставами проведення слідчих (розшукових) дій слід вважати наявність відповідних повноважень державних органів і посадових осіб на проведення конкретної слідчої (розшукової) дії в поєднанні з належною процесуальною формою рішення про її проведення [6, с. 153]. А фактичними підставами проведення слідчих (розшукових) дій виступає сукупність даних, які обумовлюють необхідність і можливість проведення певної

слідчої (розшукової) дії в конкретних умовах з огляду на досягнення її мети.

Рішення про проведення слідчої (розшукової) дії в кожному конкретному випадку має бути належним чином процесуально оформлені.

Законне й обґрутоване проведення слідчої (розшукової) дії в окремих випадках не можливе без попереднього винесення та належного процесуального оформлення рішення уповноваженої посадової особи. У передбачених КПК України випадках процесуальний документ, у якому оформлене рішення про проведення слідчої (розшукової) дії, виступає необхідною, хоч і формальною, підставою її проведення.

Аналіз положень КПК України про підстави й порядок проведення слідчих (розшукових) дій свідчить, що рішення про їх проведення може бути прийнято слідчим, прокурором, слідчим суддею. Відповідно, таке рішення матиме форму постанови (ч. 3 ст. 110 КПК України), ухвали (ч. 2 ст. 110 КПК України).

Постанова або ухвала про проведення слідчої (розшукової) дії сама по собі не є достатньою підставою для її проведення. Навпаки, саме наявність фактичних підстав, якими, відповідно до ч. 2 ст. 223 КПК України, є наявність достатніх відомостей, що вказують на можливість досягнення мети слідчої (розшукової) дії, обумовлює необхідність і можливість винесення відповідної постанови чи ухвали.

У тих випадках, коли кримінальний процесуальний закон вимагає оформлення рішення про проведення слідчої (розшукової) дії у формі постанови чи ухвали, це рішення може бути визнане законним та обґрутованим, якщо наявні не лише фактичні, а й формально-правові підстави.

У постанові, ухвалі про проведення слідчої (розшукової) дії фіксуються наявність фактичних підстав її проведення, їх відповідність встановленим у законі критеріям, а також висновок про їх достатність. Наявність постанови, ухвали про проведення слідчої (розшукової) дії засвідчує наявність одного з елементів формальної законності під час її проведення, а зміст цієї постанови, ухвали дозволяє робити висновки про обґрутованість відповідного рішення.

Відповідно до положень КПК України процесуальне оформлення рішення про проведення слідчої (розшукової) дії (за винятком негласних слідчих (розшукових) дій) є необхідним у таких випадках: 1) здійснення дистанційного досудового розслідування (допит осіб, впізнання осіб чи речей у режимі відеоконференції), якщо сторона кримінального провадження або потерпілій заперечує проти здійснення дистанційного досудового розслідування (ч. 2 ст. 232); 2) проведення обшуку (ч. 2 ст. 234, ст. 235); 3) проведення огляду житла чи іншого володіння особи (ч. 2 ст. 237); 4) здійснення ексгумації трупа (ч. 1 ст. 239); 5) проведення слідчого експерименту в житлі чи іншому володінні особи за відсутності добровільної згоди особи, яка ним володіє (ч. 5 ст. 240); 6) здійснення освідування особи (ч. 2 ст. 241); 7) залучення експерта для проведення експертизи (ч. 1 ст. 242); 8) примусового залучення особи для проведення медичної або психіатричної експертизи (ч. 3 ст. 242).



Саме у відповідних постановах, ухвалах знаходить своє відображення правове значення тих обставин, які є фактичними підставами проведення тієї чи іншої слідчої (розшукової) дії.

Відповідно до ст. 370 КПК України судове рішення має бути законним, обґрунтованим і вмотивованим. Неважаючи на те, що ст. 110 КПК України прямо не закріплює аналогічні вимоги до рішень слідчого, прокурора, аналіз положень ч. 5 ст. 110 КПК України дає підстави для висновку, що такими ж властивостями має наділятися також процесуальне рішення слідчого, прокурора.

Відповідно до ч. 2 ст. 370 КПК України законним є рішення, ухвалене компетентним судом згідно з нормами матеріального права з дотриманням вимог щодо кримінального провадження, передбачених КПК України. Згідно із ч. 3 ст. 370 КПК України обґрунтованим є рішення, ухвалене судом на підставі об'єктивно з'ясованих обставин, які підтверджуються доказами, дослідженнями під час судового розгляду й оціненими судом відповідно до ст. 94 КПК України. Згідно із ч. 4 ст. 370 КПК України вмотивованим є рішення, у якому наведено належні й достатні мотиви та підстави його ухвалення.

Обов'язок слідчого, прокурора, слідчого судді виносити не лише законні, а й обґрунтовані та вмотивовані постанови, ухвали, з одного боку, дисциплінують останніх, вимагають більш виваженого підходу до оцінки фактичних даних, які лежать в основі рішення, а з іншого – надають можливість зацікавленим особам поставити питання перед уповноваженими особами про допустимість проведення слідчої (розшукової) дії за наведених обставин.

При цьому з огляду на те, що зміст фактичних підстав проведення слідчих (розшукових) дій обумовлюється достатніми відомостями, які, вочевидь, мають бути встановленими в результаті доказування, виникає запитання: чи повинні вказуватися в постанові, ухвалі про проведення слідчої (розшукової) дії докази, що підтверджують наявність цих відомостей?

Вважаємо, що постанова (ухвала) про проведення слідчої (розшукової) дії повинна оформлюватися таким чином, щоб із її змісту поставали не лише конкретні відомості, встановлені в результаті доказування, а й висновок про їх достатність для досягнення мети цієї слідчої (розшукової) дії. З огляду також на те, що в більшості випадків проведення конкретних слідчих (розшукових) дій у кожному конкретному випадку є правом, а не обов'язком слідчого, прокурора, на наше переконання, у

постанові (ухвали) також має вмотивовуватися доцільність і необхідність проведення слідчої (розшукової) дій. Особливо це стосується проведення слідчих (розшукових) дій, які суттєво обмежують права й свободи особи.

На жаль, доводиться констатувати, що в правозастосовній практиці вимоги щодо обґрунтованості та вмотивованості постанови (ухвали) про проведення слідчої (розшукової) дій виконуються не завжди. Так, у деяких випадках посадові особи наводять витяги з тексту норм КПК України, які регламентують проведення відповідних слідчих (розшукових) дій, що з урахуванням викладеного є далеким від істинного обґрунтування й мотивування. Існують також певні труднощі в оцінці наявних фактичних даних, намагання уникнення яких також призводять до винесення необґрунтованих і невмотивованих постанов (ухвал) про проведення слідчих (розшукових) дій.

Висновки. На завершення слід зазначити, що слідчі (розшукові) дії – це частина складного й багаторічного механізму встановлення обставин кримінального правопорушення під час досудового розслідування. Слідчі (розшукові) дії є найбільш поширеним та ефективним засобом виявлення й закріплення фактичних даних, які мають значення для вирішення кримінального провадження. А тому важливим завданням кримінальної процесуальної науки та правозастосовної практики є формулювання, впровадження й удосконалення положень, які забезпечують своєчасне, повне, законне та обґрунтоване проведення слідчих (розшукових) дій у кожному кримінальному провадженні.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Рожнова В.В. Сучасна концепція кримінального процесу та її відображення у системі завдань кримінального провадження / В.В. Рожнова // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. – 2012. – № 4. – С. 122–128.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України : [нauk.-prakt. коментар] / відп. ред. : С.В. Ківалов, С.М. Міщенко, В.Ю. Захарченко. – Х. : Одессея, 2013. – 1104 с.
3. Баев О.Я. Тактика уголовного преследования и профессиональной защиты от него. Следственная тактика : [нauk.-практ. пособие] / О.Я. Баев. – М. : Экзамен, 2003. – 432 с.
4. Лупинская П.А. Решения в уголовном судопроизводстве, их виды, содержание и формы / П.А. Лупинская. – М. : Юридическая литература, 1976. – 168 с.
5. Шейфер С.А. Следственные действия: система и процесуальная форма / С.А. Шейфер. – М. : Юридическая литература, 1981. – 127 с.
6. Сичук М.М. Правові підстави прийняття процесуальних рішень про провадження слідчих дій / М.М. Сичук // Підприємництво, господарство і право. – 2011. – № 10. – С. 150–153.